

Zpráva z konference

„Občan a konvergence právních řádů“ v Heidelbergu

Mgr. MICHAELA NAVRÁTILOVÁ, LL.M.

Má diferencovaná integrace neboli Evropa dvou rychlostí v dnešní době stále budoucnost? Je řešením pro rozrůstající se Evropskou unií nebo naopak představuje nezanedbatelné nebezpečí a prohlubuje rozdíly mezi členy? K možnostem diferencované integrace a konvergence právních řádů se na univerzitě v Heidelbergu konala konference skupiny Síť konvergence právních řádů (Netzwerk Konvergenz der Rechte/Convergence des droits).

Diferencovaná integrace jako šance pro Evropskou unií?

Tento zajímavý projekt, v jehož rámci se ve dnech 5. – 7. 11. 2009 konala v německém Heidelbergu již druhá konference, je zaštitěn a organizován právníckými fakultami v Heidelbergu (Juristische Fakultät der Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg) a ve francouzském Nancy (Faculté de droit, sciences économiques & gestion – Université de Nancy II), jakož i ve švýcarské Basileji (Juristische Fakultät der Universität Basel), které za účelem spolupráce na tomto projektu vytvořily „Síť konvergence právních řádů“.

Inspirací je právě fenomén tzv. diferencované integrace, tj. spolupráce jen mezi některými členskými zeměmi Evropské unie, které mají zájem na užší spolupráci a dalším pokroku v integraci, kterého není možno dosáhnout ve všech členských státech. Tento jev je dle hlavních duší celého projektu, *prof. Dr. Christina Balduse*, děkana právnícké fakulty univerzity v Heidelbergu, a *prof. Dr. iur. habil., Dr. iur. h. c., Dr. phil. h. c. Petera-Christiana Müller-Graffa* (rovněž Universität Heidelberg), zejména v oblasti evropského soukromého práva v současné době díky rozšiřování Evropských společenství o nové členské země, na vzestupu a dal by se označit jako šance pro Evropu.¹ A to i v odvětvích tak citlivých a zásadních pro právní praxi jako je **právo rodinné, dědické a věcné**, které tradic-

ně úzce souvisejí s kulturními, regionálními a náboženskými specifiky jednotlivých států, a kterým byla věnována právě tato heidelberská konference.

Projekt „Síť konvergence právních řádů“ si klade za cíl prověřit za účasti zástupců německé a francouzské právní vědy, ale i zástupců z jiných členských států, možnosti konvergence, resp. diferencované integrace právních řádů členských států v různých oblastech soukromého práva, vymezit pro ni prostor a zároveň stanovit možnosti spolupráce členských států v užších kruzích. Je zřejmé, že existují právní materie, ve kterých je integrace možná mezi všemi členskými státy (např. u práva společností či práva na ochranu spotřebitele). Dále však také materie, které by – kvůli zásadním, tradicí podmíněným odlišnostem v členských státech a malé relevanci pro vnitřní trh – měly zůstat vyhrazeny pouze vnitrostátnímu zákonodárství (například právní úprava uzavírání manželství). Konečně však také materie – a o jejich kritickou identifikaci v tomto projektu především jde –, u kterých lze konstatovat určitou věcnou blízkost právních úprav některých členských států a ve kterých lze tedy nalézt prostor pro diferencovanou integraci (jako např. u dědického kolizního práva). Organizátoři projektu vycházejí z předpokladu, že by zejména členské státy s historicky příbuznými právními řády mohly být vůči otázkám spojeným s diferencovanou integrací otevřené. Pro

celý projekt je tedy plánována především úzká spolupráce mezi zástupci německé a francouzské právní vědy, ale i s vědci z menších členských států, v neposlední řadě ze střední a východní Evropy.

Průběh konference

V rámci tohoto článku bych nyní ráda stručně představila přednesené referáty a teze, které během heidelberské konference zazněly.

Nejprve stručně ke zvoleným tématům. Pro referáty byla vybrána zajímavá a pro praxi velmi relevantní témata jako například status fyzické osoby, uzavírání a rozlučování partnerských vztahů, manželské majetkové poměry, právo dědické, práva věcná. Je nutno poznamenat, že před tím, než budou zpracovány závěry celého projektu do uceleného sborníku, jsou plánovány ještě další konference, spektrum témat bude tedy jistě ještě podstatně rozšířeno. Referujícími a posléze diskutujícími byli akademici, ale i praktici z různých států Evropské unie (mj. z Německa, Francie, Maďarska, Polska, Itálie, Portugalska), kteří danou úpravu představili vždy z pohledu „svého“ právního řádu.

Hned první den konference po úvodních projevech hlavních iniciátorů projektu *prof. Dr. Müller-Graffa*, *prof. Dr. Balduse*, který se bohužel konference pro nemoc nemohl zúčastnit a jeho projev byl proto přečten, *prof. Dr. Oliviera Cacharda*, děkana právnícké fakulty Univerzity Nancy II, a *prof. Dr. Petera Junga*, děkana právnícké fakulty Univerzity v Basileji, následoval úvodní referát známého francouzského emeritního profesora

¹ Srov. mj. publikace Jung, P., Baldus, C. (eds.): *Differenzierte Integration im Gemeinschaftsprivatrecht*. München: Sellier, 2007; Baldus, C. / Müller-Graff, P.-C. (eds.): *Die Generalklausel im Europäischen Privatrecht zur Leistungsfähigkeit der deutschen Wissenschaft aus romanischer Perspektive*. München: Sellier, 2006.

Dr. Paula Lagarda (Université Paris I). Dr. Lagarde, mimo jiné jeden z autorů studie² k připravovanému evropskému nařízení ve věcech dědictví a závětí³, hovořil na téma „**Občan a evropské právo**“. Dr. Lagarde mluvil o konceptu občanství vzniklém za Francouzské revoluce a zdůraznil, jaká práva a zejména základní svobody evropské právo občanům přináší. Například při využívání svobody volného pohybu však podle něj naráží občan kvůli rozdílné úpravě v právních řádech členských států – již jen úpravy osobního statusu (právní úprava matriky, knihy narození, úmrtí, manželství), ale i u registrace majetku, závětí atd. – na mnohé obtíže. Zdrojem těchto obtíží jsou podle něj nejen rozdíly v materiálním právu, ale také v právu kolizním. Východiskem je buď prakticky nerealizovatelná unifikace hmotného práva členských států, anebo – již reálnější – sjednocení mezinárodního práva soukromého a procesního členských států. Prof. Dr. Lagarde zdůraznil, že u posledně jmenovaného jde sice o „klasické řešení“, však se změněnou metodou: důležité je totiž vzájemné uznávání rozhodnutí a jejich přímá použitelnost. Toto řešení založené na vzájemné důvěře je podle něj východiskem pro Evropskou unii.

Druhý den konference byl věnován tématu „**status osoby**“. V jeho rámci vystoupili se svými příspěvky k právní úpravě jména a příjmení a představili ji z pohledu francouzského, německého a portugalského, resp. dokonce brazilského práva *docentka Véronique David-Balestriero* (Université de Nancy II), pan *René Repasi*

(Universität Heidelberg) a paní *Viviane Geraldine Ferreira* (univerzity Sao Paulo, Heidelberg). Všichni referenti poukazovali na význam a funkci jména, které má ve všech představených právních řádech dva aspekty: slouží k identifikaci osoby (značí příslušnost k rodině) a je zároveň jejím atributem, označuje její původ, a má rovněž sociální „přiřazovací funkci“. Zajímavý byl v referátu o německé právní úpravě zejména vývoj dvou zásad, kterými je dle referenta *Repasiho* tato úprava již od přijetí německého občanského zákoníku z roku 1900 (BGB) ovládána, tedy zásady jednoty jména (Namenseinheit) a zásady kontinuity jména (Namenskontinuität). Zejména zásada jednoty jména byla historicky velmi silná (žena musela při sňatku vždy převzít jméno manžela a neměla tak téměř právo na sebeurčení), dnes naopak dochází k jejímu potlačení ve prospěch práva na sebeurčení. Jméno je dnes v Německu chápáno jako jedno z osobnostních práv a žena tedy již není nucena je ani po uzavření manželství změnit. Dokonce i v případě rozvodu a nového sňatku je možno ponechat si „vyvdané“ jméno i pro nově založenou rodinu. Právní úpravu jména v portugalském, resp. poněkud nad rámec konference dokonce v brazilském právu, představila poté *Viviane Geraldine Ferreira*. Za zmínku stojí z jejího příspěvku zejména skutečnost, že k určení jména je v Brazílii kromě rodičů dítěte oprávněn rovněž lékař nebo jednatel kliniky, ve které se dítě narodilo. Pokud jde o změnu jména v případě sňatku, není ani v Brazílii pravidlem, neboť zde neexistuje právní pojem jména rodiny, snoubenci si tedy mohou ponechat svá dosavadní jména.

Dalším tématem konference bylo **uzavírání a rozlučování partnerských vztahů** představené referenty z pohledu francouzského, německého a maďarského práva. Francouzskou úpravu představila *prof. Dr. Jacqueline Flauss-Diem* (Université de Picardie). Shrnula jak právně zakotvené formy partnerského soužití ve Francii (manželství, dále tzv. PACS,⁴ určený jak pro páry stejného, tak rozdílného pohlaví, a neformální concubi-

nage), tak možnosti jejich zrušení – od prostého rozchodu u concubinage, přes zrušení PACS až po rozvod manželství. Poté referovala *docentka Françoise Furkel* (Universität des Saarlandes) o úpravě soužití muže a ženy v německém právu. Zaměřila se zejména na německý Partnerschaftsgesetz,⁵ zákon upravující partnerství párů stejného pohlaví, který srovnala s francouzskou úpravou PACS, jež je naopak určena i pro páry odlišného pohlaví. Jako poslední referoval o úpravě této problematiky v maďarském právu *Dr. Zoltan Csehi* (Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest). V rámci svého referátu poukázal *Dr. Csehi* na formy soužití dle maďarského práva: manželství, registrované partnerství pro páry stejného pohlaví a životní společenství párů rozdílného pohlaví (do němčiny přeloženo jako Lebensgemeinschaft). Referent zdůraznil, že existence posledně jmenovaného byla dovozena v rozhodovací činnosti soudů již v šedesátých letech minulého století, protože již tehdy maďarský nejvyšší soud judikoval, že životní společenství může být chápáno jako druh společnosti v režimu občanského práva (referent použil německého termínu BGB Gesellschaft), z čehož vyplynul i nárok bývalého druhá/družky na majetkové vyrovnání v případě rozchodu. Dodal, že tato judikatura byla později rovněž zakotvena v občanském zákoníku a dokonce rozšířena i na páry stejného pohlaví.

Za zmínku stojí, že se poté mezi účastníky konference rozproutila velmi živá **diskuse k pojetí životního společenství jako společnosti v režimu občanského práva**. Prof. Dr. Müller-Graff zdůrazňoval nutnost funkcionálního přístupu a poukázal na to, že německá judikatura označila jako důležitý prvek každé takové společnosti společný účel (gemeinsamer Zweck), jehož existence u životního společenství není zcela zřejmá. Je společné soužití dostatečný společný účel? *René Repasi* poté srovnával francouzský PACS a německé Partnerschaft, přičemž prvně jmenované označil za flexibilnější, přesto prohlásil, že považuje konvergenci v tomto směru za možnou. V diskusi vyjád-

² V německém jazyce: http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/civil/studies/doc/testaments_successions_de.pdf (stav 16. 1. 2010), popř. <http://www.successions.org/> (stav 16. 1. 2010).

³ Srov. nyní již návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a úředních listin ve věcech dědictví a vytvoření evropského dědického osvědčení ze dne 14. 10. 2009, KOM (2009) 154, <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?val=502499.cs&lang=cs&list=502499.cs.&pos=1&page=1&nbl=1&pgs=10&hwords=&checktext=checkbox&visu=#texte> (stav 16. 1. 2010).

⁴ PACS neboli pacte civil de solidarité.

⁵ Většinu německých zákonů je možné vyhledat pomocí <http://www.gesetze-im-internet.de> (stav 16. 1. 2010).

řil *prof. Dr. Fabian Klinck* (Ruhr-Universität Bochum) důraznou výhradu k navrhovanému pojetí životního společenství jako společností v režimu občanského práva, což odůvodnil tím, že toto pojetí je v podstatě jen úpravou majetku a neobsahuje žádnou úpravu dalších aspektů životního soužití jako např. práva na ochranu jména, práva na výkon péče o nezletilé, dědického práva apod.

Další problematice – tématu **manželského majetkového práva** – byly poté věnovány příspěvky advokáta *Huguese Letelliera* (Paris), notáře *Edmonda Jacobyho* (Forbach) a *Dr. Laury Cavandoli* z Univerzity v Parmě. Referáty *Letelliera* a *Jacobyho* byly velmi zajímavé zejména proto, že byly předneseny z pohledu zkušených praktiků.

Advokát *Letellier* svůj příspěvek uvedl několika statistickými údaji, které ukázaly, že zabývat se otázkami konvergence manželského majetkového práva není vůbec „od věci“. Například již v roce 1990 bylo zaznamenáno 55 000 německo-francouzských manželství, což v praxi znamená, jak referent uvedl, 110 000 řízení o dědictví, a při mírné dávce pesimismu teoreticky rovněž 55 000 řízení o rozvod manželství. *Letellier* rovněž zmínil, že svým mandantům vždy doporučuje volbu majetkového uspořádání (dle německého či francouzského práva) v závislosti na tom, ve které zemi se chtějí usadit. Pokud jde o samotné vypořádání majetkových poměrů mezi manželi, zdůraznil, že ve srovnání s německou úpravou má ve francouzské úpravě majetkového vypořádání mezi manželi, které se nazývá „prestation compensatoire“, silnou pozici soudce a že by de lege ferenda přivítal rozšíření autonomie vůle stran. Poukázal rovněž na častý problém s uznáváním a výkonem soudních rozhodnutí, kdy pro německou manželku je sice v předmanželské smlouvě pro případ rozvodu sjednáno vysoké výživné, výkon rozhodnutí proti francouzskému manželovi je však jen zřídka úspěšný, protože uznání a výkon rozhodnutí je ve Francii obvykle zamítnut pro rozpor s *ordre public*.

Poté referoval o německé úpravě

majetkového režimu mezi manželi notář z Lotrinska, pan *Edmond Jacoby* (Forbach). Zdůraznil značnou míru smluvní volnosti, kterou německá úprava na rozdíl od francouzské poskytuje manželům v rámci dohody o majetkovém vypořádání (*Zugewinnausgleich*, *Versorgungsausgleich*) při rozvodu manželství. Značnou autonomií disponují strany již i při volbě, popř. i změně zvoleného majetkového režimu manželů. K možné harmonizaci mezinárodního práva soukromého, jakož i samotného hmotného práva v této oblasti uvedl, že harmonizace posledně zmíněného se mu sice nejeví v dohledné době jako možná, avšak koordinovaná harmonizace alespoň mezinárodního práva soukromého v oblasti dědického a rodinného práva je dle jeho názoru realizovatelná i potřebná. Přitom upozornil, že projekty Evropské komise s tímto koordinovaným postupem počítají.

Jako poslední referovala v rámci bloku o majetkovém režimu mezi manželi o italské úpravě *Dr. Laura Cavandoli* z univerzity v Parmě.

Poslední den konference jsme vyslechli příspěvky ke dvěma tématům: **právu dědickému a právům věcným**.

O právu dědickém referovali *prof. Dr. Bertrand Ancel* (Université de Paris II), *prof. Dr. Götz Schulze* (Université de Lausanne) a nakonec *Tomasz Krzywicki* (Uniwersytet Jagelloński w Krakowie/Universität Heidelberg).

Prof. Dr. Ancel hovořil převážně o nově vydaném návrhu nařízení ve věcech dědictví a závětí,⁶ zejména o zásadách, na kterých je tento návrh založen.⁷ Například, že upravuje pouze mezinárodní právo soukromé, dále že jako základního hraničního určovatele pro určení rozhodného práva užívá obvyklý pobyt zůstavitele v době úmrtí a konečně že vychází z jednotného dědického statutu, tzn. dědické řízení se „neštěpí“ a pro dědění movitých věcí se nepoužije jiného hraničního určovatele než pro dědění nemovitostí. Zmínil i další body obsahu nařízení, které byly v průběhu procesu jeho přípravy nejčastějším předmětem diskusí: mj. absen-

ci definice pojmu obvyklého pobytu, připuštění možnosti volby práva (*professio iuris*), práva neopomenutelných dědiců, klauzuli *ordre public* či dědickou smlouvu nebo společnou závěť manželů. Následně popsal ve svém příspěvku *prof. Dr. Schulze* německou hmotněprávní úpravu dědického práva, pojednal velmi přehledně o systematické dědického práva v německém občanském zákoníku (BGB) a jeho úzké souvislosti s právem rodinným, zejména pak o nárocích pozůstalého manžela/ky, které srovnal s francouzskou úpravou. Velmi zajímavé bylo jeho shrnutí hlavních rozdílů francouzské a německé úpravy – jmenoval postavení spoludědice, dělení dědictví, právní úkony pro případ smrti, a posléze jejich shodných bodů, tj. zrušení fideikomisů, pravidla pro dědění ze zákona, práva zůstavitele, princip testovací volnosti, podmínky pro formu a obsah závěti, dědické osvědčení. Úpravu dědického hmotného práva v Polsku, stále upravenou v občanském zákoníku z roku 1964 (se změnami z roku 2009), poté představil *Tomasz Krzywicki*. Zdůraznil, že polská úprava vykazuje společné znaky jak s úpravou německou, tak francouzskou, zná jak dědění ze zákona, tak ze závěti, nepřipouští však oproti německé úpravě společnou závěť manželů a dědickou smlouvu. K polské úpravě dědického mezinárodního práva soukromého uvedl, že hraničním určovatelem je státní příslušnost zůstavitele v době smrti.

Závěr konference patřil **věcným právům**. Nejdříve referoval *docent Jean-Michel Gasser* (Université de Nancy II) o klasifikaci a pojetí movitých a nemovitých věcí ve francouzském občanském zákoníku (*Code Civil*) a zároveň hovořil i o římskoprávních

6 Srov. pozn. č. 3.

7 Bliže k procesu přípravy nařízení v českém jazyce srov. např. Leszay, L., Svoboda, J.: Návrh nařízení Rady (ES) o rozhodném právu, o pravomoci, uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech dědictví a závětí, *Ad Notam* 2008, č. 2, s. 55-62; v německém jazyce např. Dörner, Hertel, Lagarde, Riering: Auf dem Weg zu einem europäischen internationalen Erb- und Erbverfahrensrecht, *IPRax* 2005, s. 2n. Navrátilová, M.: Familienrechtliche Aspekte im europäischen Erbkollisionsrecht. Unter Einbeziehung der Rechtsetzungskompetenz nach dem Vertrag von Lissabon, *GPR* 2008, č. 3, s. 144-155.

základech této úpravy, vyložil pojem věci a zmínil i plánovanou reformu. Na jeho příspěvek navázala *docentka Nathalie Pierre* (Université de Nancy II), která hovořila o francouzské úpravě bezpodílového spoluvlastnictví (*indivision*). Krátké nahlédnutí do polské úpravy věcných práv poté zprostředkoval účastníkům konference *Dr. Marek Porzycki* (Uniwersytet Jagelloński w Krakowie). S odkazem na referát *docentky Pierre* srovnal polské bezpodílové spoluvlastnictví s francouzským institutem „*indivision*“. Zmínil různé příklady tohoto typu spoluvlastnictví v polském právu, hovořil dále o tom, že je vždy spojeno s jiným právním vztahem (existuje například mezi manželi), přičemž velikosti podílů nejsou určeny; dále hovořil o podílovém spoluvlastnictví, které je naproti tomu samostatným právním institutem, nemusí být spojeno s žádným dalším právním vztahem a je charakterizo-

váno určitou velikostí podílů jednotlivých spoluvlastníků. Zdůraznil, že s jednotlivými podíly je pak možno smluvně nakládat, případná smluvní omezení mají však pouze závazkověprávní účinky. Posledním referentem celé konference byl *prof. Dr. Marcus Artz* (Universität Bielefeld), který představil německá věcná práva. Jako ostatní referenti zvolil jen výsek této obsáhlé a komplexní problematiky a hovořil o hraničních případech principů věcněprávního úkonu (*dingliches Rechtsgeschäft*). Ve stručnosti shrnul zásady německého věcného práva o nabytí od vlastníka i od nevládníka, jakož i známé principy, na nichž je německé věcné právo založeno – *Trennungs- und Abstraktionsprinzip* – a jejich hranice. Hovořil rovněž o problému obcházení zákona.

Závěrečný – všechny referáty shrnující – příspěvek přednesl *Dr. Ludovic Bernardeau* (Université de Nancy II).

Závěr

Konferenci „Občan a konvergence právních řádů“ v Heidelbergu a celý projekt „Síť konvergence právních řádů“ lze považovat za velmi inspirativní krok na poli diferencované integrace. A to tím spíše, že se „otcové“ projektu, ač ze dvou velkých členských států – Německa a Francie – snaží zapojovat do diskuse rovněž zástupce z menších a především nových členských států. Přístup řešitelů projektu soustřeďujících se zejména na prakticky velmi relevantní, ale rovněž citlivé a v právních úpravách jednotlivých členských států hluboce zakořeněné oblasti práva, s cílem prověřit tak možnosti diferencované integrace, lze rovněž považovat za smysluplný.

✦ Autorka je advokátní koncipientkou ve Zlíně.